

İMAM EN-NECCÂR TÂHİR B. AHMED EL-KAZVÎNÎ'NİN MANZUM AKİDETÜ SÜNNET VE CEMA'AT RİSALESİ BAĞLAMINDA KELÂMÎ GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Zübeyir BULUT*

Öz

Bazı akaid risaleleri eğitim-öğretim çalışmalarında ezberleme kolaylığı sağlamak ve hafızada uzun süre kalması için manzum türde yazılmıştır. Bu çalışmada, İmam en-Neccâr Tâhir b. Ahmed b. Muhammed el-Kazvîni'nin (ö. 575/1180) Ehl-i Sünnet ve'l-Cema'at akidesine dair yazdığı manzum akidesi çerçevesinde kelâmî görüşleri incelenip değerlendirilecektir. İmam Neccâr, Arap dili, kelâm, kıraat, hadis, tefsir ve tasavvuf alanlarında eser vermiş bir âlimdir. Kelâma dair eserleri dikkat çekicidir. Şafî mezhebine mensup olan müellifin hangi itikadî mezhebi benimsediğine ilişkin açık bir bilgi bulunmamakla birlikte, itikadî konularla ilgili bazı görüşlerinden hareketle Eş'arî mezhebine mensup olduğunu söylemek mümkündür. Ehl-i Sünnet'in itikad esaslarının sade, kolay ve anlaşılır bir dille ifade edildiği risale, muhtemelen müellifin o dönemde yaşadığı coğrafyada yayılmakta olan Şii-Bâtînî akımlara karşı Ehl-i Sünnet itikadını korumak ve halka bunu anlayabilecekleri basitlikte bir üslup ile aktarmak amacıyla yazıldığı söylenebilir. Müellif risalede, Ehl-i Sünnet'e muhalif görüşler ileri süren fırkalara özellikle Kaderiyye/Mu'tezile ve Şîa'ya karşı sarih veya zımnî tenkitler yöneltmiştir.

Anahtar Kelimeler: İmam en-Neccâr, Manzum Akide, Ehl-i Sünnet ve'l-Cema'at, Kelâm, Eş'arî

TÂHİR B. AHMAD AL-KAZVÎNÎ'S POETICAL AQÎDA AS-SUNNA VA'L- JAMAA AND HIS THEOLOGICAL VIEWS

Abstract

Scholars of Ahl as-Sunna authored some credal treatises in order to expose the doctrine of this school after the establishment of credal schools, some of which have been written down in a poetical style so that they could easily be memorized by the pupils. In our study we have dealt with the work of Abû Muhammad Tâhir b. Ahmad b. Muhammad el-Kazvîni en-Naccâr (d. 575/1180), which is titled Aqîda as-Sunna va'l-Jamâ'a. He is a well-versed scholar in such fields as Linguistics, Kalâm, Hadith, Commentary of the Holy Qur'an and Mysticism, among which those of Kalâm are quite attractive and prominent. From his works it seems that he belongs to Ash'arî school of Kalâm. In this treatise he in a clear and understandable way exposes the doctrine of Ahl as-Sunna. Most likely the treatise was arranged so as to refute the Shiite-esoteric claims of the time which had the tendency to spread many parts of Muslim World. Tackling the basics of Muslim doctrine, the author generally directed his criticism against Qadariyya, Mu'tazila and Shi'a.

Keywords: Imâm al-Najjar; Aqîda sunna va'l-jamâ'a; Kalâm; al-Ash'arî.

Giriş

İtikadî mezheplerin teşekkül dönemlerinden itibaren Ehl-i Sünnet âlimleri, halkı Ehl-i Bid'at'ın yanlış inançlarından korumak ve Sünnî akîdeyi kolayca öğretmek için akaid problemlerini Sünnî çerçevede ele alan küçük akide risaleleri yazmayı bir gelenek haline getirmişlerdir. Bu risalelerin bir kısmı, özellikle eğitim ve öğretim çalışmalarında ezberleme kolaylığı sağlayan ve uzun süre hafızada kalabilen manzum tarzda yazılmıştır.¹

Arapça, Farsça ve Türkçe yazılan manzum akide risalelerinden bazıları şunlardır: Mürciî Sabit b. Ka'b el-Atekî'nin (ö. 110/728) *İrcâ Kasidesi* ile Muharib b. Disar'ın (ö. 116/734) *İrcâ Kasidesi*;² Şî Ma'dan el-A'ma es-Sumayfî'nin Şîa'nın kolları ve inançları hakkındaki kasideleri;³ Mu'tezilî Bîşr b. el-Mu'temir el-Hilâlî el-Bağdâdî'nin (ö. 210/825) muhtelif mezhep müntesiplerine reddiye olarak yazdığı iki kaside;⁴ İbn Ebî Davud es-Sicistani'nin (ö. 316/929) manzum selef akidesi;⁵ İbn-i Kayyım el-Cevziyye'nin (ö. 751/1350) 5949 beyitten oluşan *el-Kâfiyetu's-şâfiye li'l-intişâr li'l-fırkatı'n-Nâciye (el-Kasidetu'n-Nûniyye fi's-Sünne)*;⁶ Eş'arî ekolüne bağlı Ebû İshak b. İbrahim el-Lekânî'nin (ö. 1041/1631) *Cevheretü't-Tevhîd*'i;⁷ Osmanlı kelâmcısı Hızır Bey'in (ö. 863/1459) 105 beyitlik *el-Kasidetu'n-Nûniyye (el-Cevâhiru'l-Akaid)*'si;⁸ Ali b. Osman el-Ûşî (ö. 575/1179-80)'nin Mâturîdî kelâmı esas alarak yazdığı 68 beyitten oluşan *Emâlî Kasidesi (Bed'u'l-Emâlî)*.⁹

Bu çerçevede yazılan eserlerden birisi de İmam en-Neccâr Tâhir b. Ahmed el-Kazvîni en-Neccâr'ın (ö. 575/1179-80), Ehli's-Sünnet ve'l-Cema'at akidesine dair yazdığı manzumedir.¹⁰ Araştırmamız, bu manzum akaid metninin Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan nüshasına dayanmaktadır. Biz, bu çalışmayla, çok yönlü bir âlim olmasına rağmen bugün neredeyse adı unutulmaya yüz tutan İmam Neccâr'ın kelâmî görüşlerini eserin muhtevası üzerinden ortaya koymaya çalışacağız. Akaid ve kelâma ilişkin eserlerinin sayısı ve muhtevası göz önüne alındığında onun bütün eserlerinden hareketle daha

¹ Karaağaç, Hilmi, "Bir Kelâm Metni Olarak Kasideler ve Ali b. Osman el-Ûşî'nin Emâlî Kasidesi", *Uluslararası "İslami İlimlerin Teşekkülü ve İslami İlimler Arası İlişkiler" Sempozyumu*, 28-30 Nisan 2014 Bişkek-Kırgızistan, s. 71.

² Sönmez Kutlu, "İlk Mürciî Metinler: İrcâ Kasidesi (I) ve İrcâ Kasidesi (II)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXXIX, s. 239-252, Ankara 1999.

³ el-Câhiz, Ebu Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb, *el-Beyan ve't-Tebyîn*, thk. Abdüsselam Harun, Kahire 1998), I/23, III/75, 356-357.

⁴ el-Câhiz, *Kitabu'l-Hayevân*, thk. Abdüsselam Harun, Kahire 1967, C. VI, s. 284-297

⁵ İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I-II, thk. Ebû Hâzım Üsâme b. Hasan-Ebü'z-Zehrâi Hâzım Ali Behcet, Daru'l-Kütübi'l-İlmi, Beyrut 1997, II, 45-46.

⁶ nşr. Abdullah b. Muhammed el-Umeyr, Riyad 1416/1996.

⁷ Emrullah Yüksel, "Cevheretü't-Tevhîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, VII/457-458.

⁸ Mustafa Sait Yazıcıoğlu, "Hızır Bey ve "Kâside-i Nûniye"si", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1983), C. XXVI, s. 549-588; Mustafa Said, Yazıcıoğlu, *Hızır Bey*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

⁹ Hilmi Karaağaç, "Bir Kelâm Metni Olarak Kasideler ve Ali b. Osman el-Ûşî'nin Emâlî Kasidesi", ss. 71-85; Durmuş Özbek, "el-Ûşî ve "Kasidetü'l-Emâlî", *SÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya 1994, sayı: 5, s. 261-308; M. Sait Özervarlı, "el-Emâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, XI, s. 73-75.

¹⁰ İmam en-Neccâr, Tâhir b. Ahmed el-Kazvîni, İstanbul Süleymaniye Ktp, Lâleli, nr: 03701, vr: 175-177.

kapsamlı araştırmayı hak eden bir âlim olduğunu söyleyebiliriz.

Ülkemizde İmam Neccâr hakkında şu ana kadar tespit edebildiğimiz üç araştırma mevcuttur. Bunlardan ilki, Lütfullah Yavuz tarafından Kazvînî'nin “*Gayetü't-Ta'rif min Usûli't-Tasrif*” adlı eseri üzerine yapılan Doktora tez çalışmasıdır.¹¹ İkinci çalışma, Mehmet Faruk Çiftçi tarafından Kazvînî'nin “*Şerhu'n-Nahv fi İlmi'l-Bedv*” adlı eseri üzerine hazırlanan makaledir.¹² Her iki çalışma da yazarın Arap diliyle ilgili görüşleri hakkındadır. Üçüncü çalışma Said Nuri Akgündüz'ün Kazvînî'nin fıkıhla ilgili olan *Hallu'l-'Aybe An Hâli'l-Ğaybe* adlı risalesinin tahkikidir.¹³

İki ana bölüm halinde hazırlanan bu çalışmanın ilk kısmı İmam Neccâr'ın hayatı, şahsiyeti, ilmi kişiliği ve eserlerine, ikinci kısmı ise adı geçen eserin muhtevası ve eserde öne sürülen görüşlerin değerlendirilmesine ayrılmıştır.

1. Kazvînî'nin İlmî Kişiliği

Tam adı Ebû Muhammed Tâhir b. Ahmed b. Muhammed el-Kazvînî en-Neccâr olan müellifimiz, hicri beşinci yüzyılın sonuyla altıncı yüzyılın son çeyreğinde Kazvîn ve çevresinde yaşamıştır.¹⁴ Künyesi Ebû Muhammed, nisbesi el-Kazvînî'dir. Hakkında Allâme, el-İmâm, Bahâü'd-dîn, Mecdü'l-İslâm şeklinde sıfatlar da kullanılmaktadır.¹⁵ Müellifimiz en-Neccâr lakabıyla meşhur olmuştur. 493/1099-1100 senesinde dünyaya gelmiştir.¹⁶ Kazvîn'de doğmuş olması muhtemel olmakla beraber bunu destekleyecek net bir bilgi yoktur. İmam Neccâr H. 575/1179 senesinin Cemâziyelâhir/Kasım-Aralık ayında vefat etmiştir.¹⁷ Bu tarihte seksen iki ya da seksen üç yaşlarında olan İmam Neccâr'ın kabrinin Kazvîn'de bulunduğu ve mezar taşında: “İki levhanın bir denizin üzerini örtmüş olması zamanın garip hallerinden biridir.” şeklinde bir ifadenin kaydedildiğini eserlerinden birinin nüshasına düşülen nottan öğrenmekteyiz.¹⁸

Onun amelinde Şâfiî olduğunu vecd halindeyken kendisinden geçen sûflerin

¹¹ Lutfullah Yavuz, *Bahauddin Ebu Muhammed Tahir b. Ahmed b. Muhammed el-Kazvîni ve Gayetu't-ta'rif min usuli't-tasrif İsimli Eserinin Tenkitli Neşri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 2001.

¹² Mehmet Faruk Çiftçi, “İmam En-Neccâr ve Şerhu Nahvi'l-Bedv Adlı Eseri (Hakîm Et-Tirmizî'nin Fiile Dayalı Nahiv Teorisi)”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 31, p. 113-133, Winter II 2015. Bu makalede bahsi geçen eserin ismi çalışmanın ilgili bölümünde “Şerhu'n-Nahv fi İlmi'l-Bedv” şeklinde tespit edilmiş olmasına rağmen makale başlığında sehven “Şerhu Nahvi'l-Bedv” olarak yazılmıştır. Çalışmanın sahibi bu eserin Arapça metnini ayrı bir çalışma içerisinde hazırlamış ve bu hatayı orada tashih ettiğini tarafıma ifade etmiştir. İlgili çalışma yayın aşamasındadır.

¹³ Said Nuri Akgündüz, “Ebû Muhammed Tâhir b. Ahmed el-Kazvînî en-Neccâr'ın (575/1179-80) Hallu'l-'Aybe An Hâli'l-Ğaybe Adlı Risalesinin Tahkiki”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 27, 2016, s. 691-712.

¹⁴ Râfi'î, Abdulkemim b. Muhammed el-Kazvînî, *et-Tedvîn fi ahbâri Kazvîn*, nşr: Azîzullah el-Attarîdî, I-IV, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1408/1987, III/96.

¹⁵ Bkz: Neccâr, Tâhir b. Ahmed el-Kazvînî, *Şerhu'n-Nahv fi İlmi'l-bedv*, İstanbul-Süleymâniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, nr: 1216, vr: 15 a; *er-Risâletü'l-Vâviyye*, İstanbul-Süleymâniye Ktp, Şehit Ali Paşa, nr: 1216, vr: 28 b.

¹⁶ Râfi'î, *et-Tedvîn fi ahbâri Kazvîn*, III/104

¹⁷ Râfi'î, *et-Tedvîn fi ahbâri Kazvîn*, III/104.

¹⁸ Neccâr, Tâhir b. Ahmed el-Kazvînî, *Hallu'l-'Aybe 'an Hâli'l-Ğaybe*, (İstanbul: Süleymaniye Ktp), Şehit Ali Paşa, nr: 1216, vr: 46 a.

abdestinin bozulup bozulmadığı hakkındaki risalesinin başında kullandığı “Bil ki bizim Şâfiî ashabımızdan olan fakihler nazarında abdesti bozan şeyler dördtür.”¹⁹ ifadesinden anlıyoruz. Nitekim “en büyük imamım ve en meşhur hocam” dediği kişi de kıraat âlimi eş-Şâfiî b. Dâvud el-Muhtâr b. Abbâs et-Temîmî’dir.²⁰ Amelde Şâfiî olduğu anlaşılan İmam Neccâr’ın itikadî mezhebine dair herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte incelediğimiz eserin içeriği ve diğer eserlerinden edindiğimiz bilgiler onun Eş’arî olduğunu ortaya koyar niteliktedir. Bu kanaatimizi beyitleri Ebu’l-Hasan el-Eş’arî’nin *el-Lüma’* adlı eseriyle karşılaştırarak ortaya koymaya çalışacağız.

İmam Neccâr hakkında en güvenilir bilgilere Şâfiî fakihî Râfi’î Abdulkerim b. Muhammed el-Kazvîni (ö. 623/1226), *et-Tedvîn fî Ahbârî Kazvîn* adlı eserinde yer vermiştir.²¹ Nitekim Râfi’î’nin verdiği bilgiler, İmam en-Neccâr’ın kaleme aldığı kitapların bir fihristi niteliğinde olan *Sirâcü’l-‘Ukûl* isimli eserinin sonunda verdiği bilgilerle de örtüşmektedir.²²

İmam Neccâr İslamî ilimlerin pek çoğunda eser vermiş çok yönlü bir âlimdir. Kaleme aldığı eserler itibariyle hem bir dilci, şair ve eğitimci hem de kelâmcı, mutasavvıf, hadis ve tefsir âlimidir. Bu alanların tamamında eser vermiş olmakla beraber Arap dili alanında,²³ bir başka görüşe göre de kelâm alanında²⁴ daha yetkindir.

Telif ettiği kelâm kitaplarının yaşadığı dönemde şöhret bulduğu ve büyük övgüye mazhar olduğunu görmekteyiz. Bu kabilden olarak döneminde yaşayan meşhur fakih ve şair Ebû Süleymân Ahmed b. Hasneviyye ez-Zübeyrî (ö. 564/1168-1169),²⁵ İmam en-Neccâr, *Nûru’l-Hakîka* ve *Nevru’l-Hadîka* isimli ma’rifetullah’a dair eserini tamamladığında onu methederek şu beyitleri söylemiştir:

Senin kitabın hakikatin parlak nuru, muhtevası bahçenin güzel kokulu çiçeğidir,

*Senin adın doğu ve batının şehirlerinde bu kitap sayesinde sabah akşam anılacaktır.*²⁶

Yine dönemin meşhur fakih ve şairlerinden Abdurrahman b. Muhammed el-Kerecî (ö. 590/1193-1194) bu eserle alakalı şunları söyler:

Sanki o, nuru insanlara hakikati gösteren bir vahiydi,

*İçinde kemâlâtın çiçekleri bulunan bir bahçe gibiydi.*²⁷

¹⁹ Neccâr, *Hallu’l-‘Aybe ‘an Hâli’l-Ğaybe*, vr: 172 b.

²⁰ Râfi’î, *et-Tedvîn fî Ahbârî Kazvîn*, III/70.

²¹ Râfi’î, *et-Tedvîn fî Ahbârî Kazvîn*, III/96-105.

²² Bkz: Neccâr, *Sirâcü’l-‘ukûl fî minhâci’l-usûl*, İstanbul-Süleymâniye Ktp, Cârullah, nr: 484, vr: 136 b. Hayatı ve eserleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Çiğçi, “İmam En-Neccâr ve Şerhu Nahvi’l-Bedv Adlı Eseri”, s. 114-121.

²³ Râfi’î, *et-Tedvîn fî ahbârî Kazvîn*, III/96.

²⁴ Safedî, Salahüddin b. Eybek, *el-Vâfi bi’l-vefeyât*, I-XXIX, nşr: Ahmed Arnaud, Türkî Mustafa, Dâru İhyâi’t-türâs, Beyrut, 1420/2000, XVI/225.

²⁵ Bu şahıs hakkında bkz. Râfi’î, *et-Tedvîn fî ahbârî Kazvîn*, II/159-163.

²⁶ Râfi’î, *et-Tedvîn fî ahbârî Kazvîn*, III/99.

²⁷ Râfi’î, *et-Tedvîn fî ahbârî Kazvîn*, III/100. Bu beyitlerin tercümesi M. Faruk Çiğçi’nin makalesinden alınmıştır.

İmam Neccâr'ın bu eseri tamamladığı günlerde Kazvîn'de bulunan edip ve Arap dilcisi Ebû Şihâb el-Ebherî bu esere ve müellifine duyduğu hayranlığı "Maşallah zekâ sahibi Bahâüddîn'e, üslupların ortaya çıkardığı şüphelerden hak nasıl kurtulup da zuhur etti"²⁸ sözleriyle dile getirmiştir.

İmam Neccâr, Şâa'nın faaliyetlerinin en üst düzeyde hissedildiği bir dönemde ve özellikle de Hasan Sabbâh (ö. 518/1124) tarafından Nizârî-İsmâilî Devleti'nin kurulduğu Alamut Kalesi'ne 6-8 fersah uzaklıktaki Kazvîn ve çevresinde ilim tahsil ve tedrisinde bulunmuştur. Eserleri incelendiğinde onun bu fırkanın faaliyet ve dâileriyle mücadele ettiği, onlara karşı Ehl-i Sünnet itikadını müdafaa etme gayesiyle ele aldığımız manzumeyi yazdığı anlaşılmaktadır. Manzumenin sonundaki "Bu sünnet ve cemaatin akidesidir (...) dostlar, efendiler, zillet ve tökezlemekten kurtulmak için bunları ezberleyin (...) ve *Sirâcu'l- 'Ukûl* adlı eserinin hatimesindeki "Bizi Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatin yolu üzere sabit kıl!"²⁹ duası da bu çerçevede düşünülmelidir. Bunun yanında *Bed'ü'l-Halk ve Tenzîhi'l-Hakk* isimli eserini 570/1175'te Ramazan ayında Kazvîn'e gelen ve kendisine bazı sorular soran bâtinî dâilerine cevaben yazmış olması da bu gayretinin kanıtıdır.³⁰

Onun tasavvufla yakından ilgilenen sûfî meşreb bir âlim olduğu açıktır. Bir ilim adamı olarak tasavvufla ilgilenmesinin yanında eserinin hatimesinde kullandığı "Gaybet halinde abdestinin bozulmadığına hükmettiğimiz (sûfî) kimseye gelince o arif, sadık, gayretli, verâ sahibi, ahlak ile mühezzeb, ayağı hakikatta sağlam, tarikatta duruşu güzel, gece gündüz mütefekkir kimsedir. Bu kimse şeyhlerine hizmet eder, onların sözlerini dinler, şeriatın âlimidir ve onu tazim eder..."³¹ şeklindeki ifadeler bu ilginin tasavvuf ilmini okumaktan öte tasavvufu bir yaşam felsefesi olarak gördüğünü gösterir.³²

Diğer yandan İmam en-Neccâr'ın muhitinin ileri gelenleri ve emirlerle de ilişkilerinin iyi olduğu görülmektedir. Bunu Kazvîn emiri Muzaffereddin Alp Argu b. Yarınkuş, Emir İmadüddîn b. el-Kâid ve Kadı Zahuriddin el-Bistamî gibi o dönemin ileri gelenlerinin adına ya da onların talebi üzerine kaleme aldığı eserlerine bakıldığında anlamak mümkündür.³³ Eserlerini Hemedân, Kuvâ, Sâve, Kazvîn gibi farklı muhitlerde kaleme almış olması da onun aynı zamanda birçok şehri dolaşmış ve orada ilmî faaliyetleri takip etmiş olduğu hususunda fikir vermektedir.

Yaşadığı dönem ve sonrasında Kazvîn civarındaki siyasi karışıklıklar ve Moğol istilasları gibi yıkıcı hadiselerin bir neticesi olsa gerek İmam en-Neccâr'ın kaleme aldığı altmış küsur eserin çok azı günümüze ulaşabilmiştir. Çifçi'nin ifadesiyle "Şayet eserlerinin bir fihristini çıkarmış olmasaydı biz bu gün sadece birkaç eserini biliyor olacaktık. Onun fihrist yapmasının altında yatan bir başka sebep de küçük yaşta kaleme aldığı bazı eserlerin

²⁸ Râfî'i, *et-Tedvîn fî ahhâri Kazvîn*, III/33.

²⁹ Neccâr, *Sirâcü'l- 'ukûl fî minhâci'l-usûl*, vr: 135 b.

³⁰ Yavuz, *Bahauddin Ebu Muhammed Tahir b. Ahmed b. Muhammed el-Kazvîni ve Gayetu't-ta'rif min usuli't-tasrif İsimli Eserinin Tenkitli Neşri*, s. 62

³¹ Neccâr, *Hallü'l- 'aybe 'an hâli'l-ğaybe*, vr: 179 b.

³² Çifçi, "İmam En-Neccâr ve Şerhu Nahvi'l-Bedv Adlı Eseri", s. 118.

³³ Neccâr, *Sirâcü'l- 'ukûl fî minhâci'l-usûl*, vr: 136 b- 138 a.

karşısına başkalarına nispet edilerek çıkartılmış olmasıdır.”³⁴

Eserlerinin çoğunluğu telif olan müellifin eserlerindeki sistematik yapı ve mukaddime kısımlarında yaptığı taksimattan çok yönlü bir âlim olduğu anlaşılmaktadır. Ele aldığı konuları ilişkili oldukları ilim dallarının referanslarını da kullanarak işlemekte, bu ilişkileri göz önüne alarak eserini kısımlara ve bu kısımları da alt başlıklara ayırmaktadır.³⁵

Biz burada Neccâr’a ait olduğu tespit edilen akaid ve kelâm eserlerine işaret edeceğiz. Nüshası mevcut olan eserler ve içerikleri kısaca şu şekildedir:

Sirâcu’l-‘Ukûl fî Minhâci’l-Usûl: Neccâr’ın en kapsamlı çalışması olan bu eser usûlu’d-dîn ile ilgili meseleleri ele almaktadır. Kırk baba ayrılmış olan bu eserde ma‘rifetullah, ru‘yetullah, istivâ, Âdem’in (a.s.) ve ceninin yaratılışı, duaya icabet, mizan, nüzûl-i İsâ, mu‘cize ile sihir arasındaki fark, nübüvvetin delilleri, mu‘cize-keramet farkı, tekfir, ahirette mazlumun zalimden hakkını alması vb. gibi bugün hâlâ tartışılmaya devam eden kırk mesele üzerinde durulmaktadır. Eserin 140 varaklık bir nüshası İstanbul Süleymaniye Ktp. Carullah, 483 numaradadır. Bu nüsha Hicri 570 senesi Rabiülevvel ayında (Eylül-Ekim 1174) müellifin arkadaşı ve kâtibi olan Ahmed b. İbrahim b. Muhammed b. Hasan es-Sâvî tarafından istinsah edilmiştir. Eserin sonunda bir hatime kısmı ve bunu takip eden sayfalarda müellifin o güne kadar yazdığı eserlerin isimleri ve bunlarla ilgili çok kısa bilgileri ihtiva eden bir fihrist bulunmaktadır.

Bed’ü’l-Halk ve Tenzîhi’l-Hak: 570/1175 senesi ramazanında Kazvîn’e bazı bâtinî dâîleri gelmiş ve ona: “Allah Teâlâ gökleri ve yeri altı günde yarattığını söylüyor. O zaman gün mefhumu yoktu. Bunu nasıl anlamalıyız? Burada neden altı gün zikredildi, bunun hikmeti nedir? Önce göğü mü yoksa yeri mi yarattı, zira bu konudaki ayetler birbiriyle çelişkili? Bir sürü mevcut varken meşâyihin “Lâ mevcûde illallah” sözü ne anlama gelir? şeklinde sorular sormuşlardır. Neccâr bu sorulara bir an evvel cevap verebilmek için hemen bir gecede yazdığı risalenin bir nüshasını daha sonra Zencan’a götürmüş ve orada karşılaştığı üstatlardan birine incelemesi için takdim etmiştir. Bu şahıs risaleyi lafız ve mana itibariyle tashih edilmesi gereken yerler olduğunu söyleyip ona iade etmiştir. Neccâr gerekli düzeltmeleri yaptıktan sonra risaleye “Cennet ve cehennem hakikati nedir ve bunlar nerededirler?” sorusunu da ilave etmiştir. Yedi baba ayrılmış olan bu altı varaklık risalenin bir nüshası İstanbul-Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa 1216 numarada 3b - 10a varakları arasındadır.

Nûru’l-Hakîka ve Nevru’l-Hadîka: Allah Teâlanın hakikaten bilinip bilinemeyeceğine dair ihtilafı konu edinen bu eser dört ana bölümden ve bu bölümlerin alt başlıklarından oluşur. Birinci bölüm marifet konusunda hak ve batıl fırkalar, ikinci bölüm marifeti kabul etmeyenlerin delilleri, üçüncü bölüm imamların bu husustaki görüşleri ve son bölüm de hâlık ile halk arasındaki mümâselet hakkındadır. Eserin bir nüshası İstanbul-

³⁴ Neccâr, *Sirâcu’l-‘ukûl fî minhâci’l-usûl*, 136 a; Çifçi, “İmam En-Neccâr ve Şerhu Nahvi’l-Bedv Adlı Eseri”, s. 119.

³⁵ Çifçi, “İmam En-Neccâr ve Şerhu Nahvi’l-Bedv Adlı Eseri”, s. 119.

Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, 1363 numarada 148a - 173a varakları arasındadır.

Akîdetü Sünne ve Cema'a: Ehl-i sünnet akidesini özetleyen yetmiş üç beyitlik manzum bir akidedir. Bir nüshası İstanbul-Süleymaniye Ktp. Laleli, 3701 numarada 175-177. varaklar arasındadır. Eserin başında herhangi bir isim bulunmamaktadır. Eserlerinin listesini verdiği *Siracü'l-'ukûl* adlı eserinin sonundaki yer alan fihristte de yer almamaktadır. Muhtemelen bu eseri daha sonra yazmıştır. Çalışmamızda ele alacağımız bu eserdir.

Hallu'l-'Aybe 'an Hâli'l-Ğaybe: Erbabı kulûbün sekr, mahv ve fena halindeki gaybetlerinin yani cezbelerinin hükmü ve bu hallerde abdestlerinin durumu ile ilgili tasavvufî-fikhî bir eserdir. On bab olarak kaleme alınan eser, konuyla ilgili fakihlerin fetvaları, âlimlerin görüşleri, kalbin sıfatlar-melekût ve mülk âlemine yönelmesi, kalbin bu iki cihetten ğaybeti, bânının vasıfları ve şeytanın ifsadı, beş organın tahareti, cenabetin tüm bedeninin yıkanmasının hikmeti, zor teklifler hakkında tüm insanların müsavi olmaları, ehl-i gaybetin taharetinin sahih olduğuna dair şahitler ve ehl-i gaybetin sınıfları başlıklı bölümlerden oluşmaktadır. Bir nüshası İstanbul-Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, 1363 numarada 173a - 180a varakları arasındadır.³⁶

Misfâtu's-Sifât ve'r-Red 'ale'n-Nuhât: Neccâr bu eserini Allah'ın sıfatlarını teşbîh ve tatilden arındırılmış bir halde sunmak ve bu şekilde muttaki müminlerin bunlara doğru bir şekilde inanmalarını sağlamak için kaleme almıştır. Bir nüshası İstanbul-Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, 1363 numarada 137a – 148a arasında bulunan eserin istinsah tarihi h. 572 senesi Rabiülevvel ayının ilk günü (7 Eylül 1176) dır.

Yevâkîtü'l-'Ulûm ve Derâri'n-Nücûm: Farsça yazılmış 137 varaklık geniş bir eser olup usûlu'd-dîn, fıkıh usulü, ilm-i hilâf, ilm-i mezheb, ferâiz, şurût, me'âni'l-Kur'ân, esbâb-ı nüzûl, garîbü'l-Kur'ân, garîbü'l-hadîs, me'âni's-ş-şî'r, kırâat, Arap dili, nahiv, i'râb vs. gibi ilimlerle alakalı otuz bölüm ve her bir bölümde de on iki meseleyi ihtiva etmektedir. Eserin, Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp, nr: 19 hk 3117 de kayıtlı bulunan nüshasının kapak kısmında yazara “asrının eşsiz âlimi” şeklinde yapılan övgü dikkat çekicidir.³⁷

Burada içerikleri hakkında bilgi verdiğimiz eserler İmam en-Neccâr'ın nüshasına ulaşılabilen akaid ve kelâma dair çalışmalarıdır. Bu eserlerden başka farklı ilim dallarında elli civarında çalışması daha olmuştur.³⁸

³⁶ Eser hakkında geniş bilgi için bkz. Said Nuri Akgündüz, “Ebû Muhammed Tâhir b. Ahmed el-Kazvînî en-Neccâr'ın (575/1179-80) Hallu'l-'Aybe An Hâli'l-Ğaybe Adlı Risalesinin Tahkiki”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 27, 2016, s. 691-712.

³⁷ Bkz: en-Neccâr, *Yevâkîtü'l-'ulûm ve derâri'n-nücûm*, (Çorum: Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi), nr: 19 hk 3117, vr: 3 b. Kütüphane kataloğunda müellifin adı Şihabüddin Radıyyülişlâm Muhammed Tâhir b. Ahmed olarak kayıtlıdır. Bu aynı zamanda eserin kapağına düşülmüş nottur. Müellif eserlerinden bahsettiği fihristte bu eseri zikrettiği ve onu otuz fenne ayırdığını ifade ettiği için bu eserin İmam en-Neccâr'a ait olduğu konusunda şüphe yoktur. Bkz. Çifçi, “İmam En-Neccâr ve Şerhu Nahvi'l-Bedv Adlı Eseri”, s. 121.

³⁸ Bu eserlerin isimlerini görmek isteyenler müellifin İstanbul-Süleymaniye Ktp. Carullah, 483 numarada bulunan *Siracü'l-'ukûl* adlı eserinin sonundaki fihristte ya da Lütfullah Yavuz ve Mehmet Faruk Çifçi'nin yukarıda adı geçen çalışmalarına bakabilirler.

2. Akidetü Sünnet ve Cemaat'ın Muhtevası ve İncelenmesi

Müellif bu şiirde Ehl-i Sünnet'in itikad esaslarını nazım halinde ifade etmiştir. Özellikle sade ve kolay anlaşılır olması, kısa ve özlü bilgiler vermesi, öğrenim ve ezberlenme açısından kolaylık sağlaması nedeniyle önem arz eden bu akaid risalesi, muhtemelen müellifin o dönemde yaşadığı coğrafyada yayılmakta olan Şii-Bâtînî akımlara karşı Ehl-i Sünnet itikadını korumak ve halka bunu anlayabilecekleri basitlikte bir üslup ile aktarma çabası olarak düşünülebilir. Yukarıda da ifade edildiği gibi o, bu fırkanın faaliyet ve dâileriyle mücadele etmiş bazı eserlerini onlara karşı yazmıştır.

Manzum akidesine Tevhid konusunu içeren bir beyitle başlayan müellif İslam akaidinin temel konuları olan ilahiyât, nübüvvât ve sem'iyât'a ilişkin inanç ilke ve esaslarını kısa ve akıcı bir üslupla ele alır. Bu bağlamda ele alınan konuları sırasıyla tevhid, sıfatullah (Allah'ın zât ve sıfatları), âlemin yaratılışı, Kelâmullah/halku'l-Kur'ân, ru'yetullah oluşturur. Ayrıca ef'âlü'l-ibâd (insan fiilleri), istitâat, tevlid fiiller, iman ve mahiyeti, nübüvvet ve peygamberlerin nitelikleri, Hz. Muhammed'in peygamberliği, ölüm, ölüm sonrası hayat ve ahiret halleri, halifeler ve sahabenin fazileti gibi konular da ele alınmaktadır. Bunlar arasında Allah'ın sıfatları konusuna geniş yer ayrılmıştır. Akidede bilgi, tekfir, tekvin-mükevven, madum, şey, kıyamet alametleri, keramet, sihir gibi konulara yer verilmemiştir. Bu konular, İmam Neccâr'ın diğer eserlerinde açıklanmıştır.

Eserin son kısmında bu akidenin kurtuluşa vesile olacak akide olduğuna dikkat çekilmiş, müellifin kıyamet günü cehennemden kuruluşuna vesile olmasına yönelik duası ile eser tamamlanmıştır.

İslam akaidinin temel konularını işleyen müellif, bu manzumede Ehl-i Sünnet'e muhalif görüşler ileri süren fırkalara özellikle Kaderiyye (Mu'tezile), Şii-Batiniyye'ye karşı sarih veya zımmî tenkitler yönelmiştir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla bugüne değin eser üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Rağbet görüp görmediği, istinsah, şerh ve tercüme edilip edilmediği hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Tamamı 73 beyitten oluşan Akidenin/Kaside'nin başında ismi yer almaz, son beytinde *Akidetü sünne ve cemaat'* şeklinde yer verir. Yazma metnin kenarlarına daha küçük harflerle yazılan bazı beyitlerin eserin aslından olup olmadığını bilemediğimiz için söz konusu kısımları ekte Arapça metnin dipnotlarında yer verdik. Başlıklar metnin daha iyi anlaşılmasına kolaylık sağlaması amacıyla tarafımızdan konulmuştur.

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Allame Bahauddin Ebû Muhammed âb. Ahmed el-Kazvînî (Rahimehullah) dedi ki:

2.1. Allah'a İman ve İlahî Sıfatlar

[1]. Hamd kadîm ve bârî olan Allah'a mahsustur. O, kulların ömür takdir eden

Rabbidir.³⁹

[2]. Göğü dumandan yaratarak inşa eden⁴⁰ ve karanlıkların yerine aydınlık getirendir.⁴¹

[3]. Zatında ve sıfatlarında bir, her türlü arızı vasıftan münezzehtir.

Akidetü Sünnet ve Cemaat diye isimlendirdiği manzum eserinin ilk beyitlerinde müellif, Allah hakkında en temel nitelikleri dile getirmektedir. İlk beytinde Allah'a hamd ile başlayan müellif, Allah'ın kadîm ve her türlü noksanlık ve eksiklikten münezzehtir olduğunu ifade eder.

Bu çerçevede Neccâr, ilk olarak Sünnî âlimlerin “Allah'ın kadîm olması gerektiği” yönündeki görüşlerine dikkat çeker. Daha sonra kadîm lafzının etimolojik anlamı üzerinde durur. Ona göre kadîm; öncesi olmayan, öncesinde yokluk bulunmayan, yani yaratılmış olmayan anlamına gelir. Kadim olmak kemâl sıfatlarla muttasıf olmayı, bârî ise her türlü noksanlık ve eksiklikten uzak olmayı yani selbi niteliklerden münezzehtir olmayı gerektirir. Bütün kemal sıfatlarla muttasıf olan Allah diridir. Allah'ın diri olması, O'nun her an bir işle meşgul olması ve faal olması demektir ki; faal olan Allah, ömürleri takdir eden ve yaratandır.

[4]. Akıllar O'nun heybet denizinde boyun eğmiş ve azamet çölünde yolunu kaybetmiştir.

[5]. Bütün zorba hükümdarlar O'nun azamet eşiğinde secdeye kapanmıştır.

[6]. Evrendeki düzen, görünüşüyle O'nun yarattığı eşsiz bir eser olduğunu haber verir.

Müellif bu beyitte gaye ve nizam deliline işaret ederek âlemdeki muhteşem düzenin Allah'ın yaratmasının eşsiz bir eseri olduğunu haber verdiğini ifade eder. Bu bağlamda evrende bir nizamın bulunduğu, bu nizamın bir gayeye yönelik olduğu, hiçbir şeyin boşuna yaratılmayıp bir hikmete dayalı olarak var edildiği, bunun da Allah'ın yarattıkları üzerindeki rahmet ve inayetini belgelediği tezleri konuyla ilgili İslami eserlerin temel fikirlerini şekillendirmiştir.⁴² Nizam ve gaye delili, insan duyu ve müşâhadesine en açık bir şekilde hitap eden, bundan dolayı anlaşılması çok kolay olan bir delildir. Müellif de geniş olarak buna işaret etmektedir.

[7]. Gündüzün ve güneşin ebediyen sefer sıkıntısıyla meşgul olduğunu,⁴³

[8]. Karanlık çöktüğünde dolunayın doğduğunu ve gökte dönen yıldızın battığını,

[9]. Dünyanın onunla karanlığa büründüğünü ve ortalığın gün ışıyla aydınlandığını,

³⁹ Fâtır, 35/11.

⁴⁰ Fussilet, 4/11.

⁴¹ İbrahim, 14/1; Ahzâb, 33/43; Hadîd, 57/9.

⁴² İlhan Kutluer, “Gâiyyet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, XII, s. 292.

⁴³ Gündüz ve güneşten maksat insanların çalışma zamanıdır.

[10]. Kışın soğuk, yazın sıcak geçmesiyle mevsimlerin sürekli değiştiğini,

[11]. Yağmur bulutlarının şimşekle gülümsediğini ve damla damla düşerek ağladığını,

[12]. Bahar günlerinin geldiğini ve toprakta kendini parlak çiçekler

[13]. Misk kokulu yerler, kırmızı çöllere ve tavus renkli ağaçlar gibi gösterdiğini,⁴⁴

[14]. Sonbahar alametlerinin ve zıddı olan kirli hava ve tozların ortaya çıktığını,

[15]. Ağaçlardan sararmış yaprakların döküldüğünü ve nehirlerin donduğunu görürsün.

[16]. Bütün bunlar varlık ve zaman üzerinde peş peşe gerçekleşen hudûs emareleridir.⁴⁵

[17]. Âlemin unsurları kadîm olsaydı durumların değişmesiyle değişmezdi.

Müellif, bu beyitlerde hudûs deliline işaret ederek âlemin Allah'ın yaratmasının bir eseri olarak sonradan meydana getirildiğini ifade eder. Bu bağlamda âlemde cereyan eden gece ve gündüzün peş peşe gelmesinin ve mevsimlerin değişmesinin, âlemin hudûsunun (sonradan olmasının) delilleri olduğuna dikkat çeker. Çünkü ona göre âlem ezeli olsaydı, bu durumunda kendisinde bir değişme olmazdı. Hâlbuki âlemde değişim söz konusudur ki bu durum âlemin hâdis olduğuna delalet eder.

Kelâm ilminde hudûs, Allah'ın varlığını kanıtlamada başvurulan kozmolojik delillerden biridir. Bütün nesne ve olayları ile âlem bir zamanlar yokken sonradan vücut bulmuştur. Sonradan meydana gelen her şeye hâdis veya muhdes, onun yaratıcısına da Muhdis denir.⁴⁶ Felsefenin temel meselelerinden olan maddenin ezeli mi, hâdis mi olduğu tartışmasında müellif kelâmcıların kabul ettiği maddenin sonradan yaratılmış olduğu görüşünü tekrarlar.

Eş'arî, nutfe üzerinden âlemin ezeli olmadığını, şayet ezeli bir varlık olsaydı, bu durumda onun dış etkilere açık olmaması, değişim ve dönüşüme uğramaması gerekirdi, şeklinde açıklamaktadır. Çünkü kadim varlığın bir hâlden başka bir hâle geçip değişmesi ve yaratılmışlara ait niteliklerle vasıflanması mümkün değildir. Varlığı itibariyle yaratılmış niteliklerden önce ve bağımsız olarak bulunmayan bir şeyin kendisi de hâdis ve yaratılmış demektir. Böylece nutfe ve onun dışındaki diğer cisimlerin kadim olması mümkün değildir.⁴⁷

[18]. Yaratma fîli Hayy, Kadîm, Kâdir ve Muhtar olan bir yöneticinin varlığına delalet eder.

[19]. Yaratmada O'na başka bir ilah ortak olsaydı ortakların birbirlerini

⁴⁴ Kanaatimizce tavusiyye kelimesiyle müellif, ağaçların yeşilliğindeki ton farklarını tavus kuşunun kanatlarındaki yeşilin tonlarına benzetmektedir.

⁴⁵ Âlem değişkendir, değişken olan, hâdistir.

⁴⁶ Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İSAM Yayınları, İstanbul 2010, s. 130.

⁴⁷ el-Eş'arî, Ebu'l-Hasan, *Eş'arî Kelâmı: el-Lüma' fi'r-red alâ ehli'z-zeyğ ve'l-bida'*, trc. Kılıç Aslan Mavil-Hikmet Mavil, İz Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 43.

engellemeleri sonucu düzen bozulurdu.

[20]. Ya da O'ndan önce kendisi gibi bir ilah var olsaydı benzerler tekrar yoluyla teselsül⁴⁸ ederdi.

Bu üç beyitte müellif, Allah'ın yaratma sıfatının mahlûkâtın bir müdebbirinin olduğunu ve yaratma konusunda bir ortağının bulunmadığını, aksi bir durumun kâinattaki düzeni bozacağını ifade etmektedir. Bu yaklaşım, Allah'ın varlığının delillerinden temânu' delilini ifade eder. Temânu' delili evrenin iki tanrısı bulunduğu takdirde, bunlardan birinin varlığının diğerine mani olduğunu açıklayan ve irade çatışmasına dayanarak Allah'ın birliğini ispat eden bir delildir. Dolayısıyla, evrenin varlığını irade edip yaratan iki ilahın mevcudiyeti aklen imkânsızdır. Bu da Yüce Allah'ın bir ve tek olmasını gerektirir. Evrenin varlığı ve düzeni de buna delalet etmektedir. Kelâmcılar, bu delilin aslında "Eğer yerlerde ve göklerde Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı bütün kâinatın düzeni alt üst olurdu."⁴⁹ ayetine dayandırmaktadırlar. Ayetin beyanına göre birden çok ilah olmuş olsaydı kâinattaki bu eşsiz düzen ve uyumu bulmak mümkün olmazdı. Çünkü iki ilah olması durumunda iradeleri bir yerde çatışacak, bu düzen yerine düzensizlik ve kaos oluşacaktır. Kâinatın mevcut düzen ve uyumu onun yaratıp irade eden varlığın birliğine işaret eder.

[21]. O ne bir cevher-i ferd ne bir araz ne de sonlu boyutları görünen bir cisimdir.

Bu beyitte müellif, selbi bir tarzda Allah hakkında akla gelebilecek sorulara cevaplar vermektedir. Allah'ın varlığının mahiyeti tam olarak bilinemeyeceğinden O'ndan tenzih edilmesi gereken cevher, araz, cisim, mürekkep, kül ve cüz olma gibi hususlar O'ndan tenzih edilmiştir. Eş'arî, cisim sözcüğüyle ya Allah'ın uzunluğu, genişliği ve derinliği bulunan birleşik yapıda bir varlık olduğunu kastetmekte ya da Zât-ı Bârî'nin söz konusu nitelikleri taşımakla birlikte cisim olarak adlandırılabilmesinin ileri sürüldüğünü, her iki durumun da imkânsız olduğunu, zira Allah'ın birleşik değil, tek bir varlık olduğunu, tek bir varlık için de birleşikliğin söz konusu olamayacağını belirtmektedir. İkinci durumda Allah için isim ve sıfat nispet etme yetkisi insanın elinde değildir. Allah'ın kendi zatı için kullanmadığı, elçisinin ona nispet etmediği veya Müslümanların lafzı ya da manası üzerinde ittifak etmediği bir isimle vasıflandırılması caiz değildir, demektir.⁵⁰

[22]. O mekânın Rabbidir, ama zâtının mekânı yoktur; sınırlanmaz ve ölçülmez.

Bu beyitte müellif, Allah'ın, muhdes varlıkların aksine zaman, mekân ve duruma tabi olmadığını vurgulamaktadır. Yegâne mutlak güç ve kudret sahibi olduğu için herhangi bir yardımcının yardımına ihtiyaç duymaktan da münezzehtir.

2.2. Haberi Sıfatlar

⁴⁸ Teselsül, hâdis mümkünlerin birbirinin illeti, etkin sebebi olarak geriye doğru sonsuzca devam etmesi demektir. Mümkünler zinciri şayet varlığı zorunlu bir varlıkta sonra ermezse, sebep netice zincirinin sonsuza kadar etkinliğini kabul etmek gerekir. Bu ise aklın bir hüküm vermesini engeller. Onun için kelâmcılar teselsülün imkânsız olduğunu ispatlamaya çalışmışlardır. Bkz. Hulusi Arslan-Mustafa Bozkurt, *Sistemik Kelâm*, Malatya 2015.

⁴⁹ Enbiyâ, 21/22.

⁵⁰ Eş'arî, *Eş'arî Kelâmı*, s. 46-47.

[23]. İstiva sıfatı yerleşme ve yer kaplama ile değil, hâkimiyet ile tevîl edilir.

[24]. O'nun hakkında yüz zat, eller kudret ve göz görme olarak yorumlanır.

Müellif bu iki beyitte Kur'ân'da geçen bazı haberî sıfatları tevîl etmektedir. İslam düşüncesinde Allah'ın hiçbir varlığa benzemediği (muhalefetu'n li'l-havadis) kabul edilir. Ancak Müşebbihe ve Mücessime gibi fırkalar Allah'ı insana benzeten antropomorfik bir yaklaşım sergilemişlerdir. Buna karşılık Selef uleması, haberî sıfatları yorum yapmadan olduğu gibi kabul ederek bu konuda tevakkuf ve tefvîd yöntemini kabul etmişlerdir. Halef uleması ise bu sıfatları Allah'ın şanına uygun bir şekilde yorumlamayı içeren tevîl yöntemini benimsemişlerdir. Müellif bu beyitlerde tecsîm ve teşbîh düşüncesini nefyederek halef yöntemine uygun olarak bu sıfatları tevîl etmektedir.⁵¹

[25]. O, iyi bilme ve iyi yapma ile bütün fülllerine güç yetirir.

[26]. O bilendir. O'nun yaratmasında bütün parça ve miktarlar birbiriyle uyumludur.⁵²

[27]. O her şeyi dileyendir; her şey O'nun tahsis ve tercihinin delaletiyle ortaya çıkar.

[28]. O ayrıca vahyin bildirdiği gibi işiten, gören ve konuşandır.

[29]. Bu üç sıfatın zıddı noksanlık olduğu için O kadîmdir ve noksanlıklardan münezzehtir.

[30]. O'nun bekası bir manadır ve sübutu varlıktan sonra düşüncede kökleşir.

[31]. O'nun hayat, kudret, irade ve ilmini zihinler kavrayamaz.

[32]. Kâmil olan semî, basar ve nefsî kelâm sıfatları gizli değildir.

[33]. Bu sıfatlar kadim ve ezeli olup O'nun varlığı başkasından değil zatındandır.

Mu'tezile âlimleri, Allah'ın zatından ayrı olan ezeli sıfatların kabul edilmesini tevhid ilkesine aykırı görmüşlerdir. Bu sebeple onlar Allah'ın ezeli ilim ile âlim, ezeli kudret ile kadir, ezeli hayat ile hayy (diri) olmasını kabul etmemiş, Allah'ın sıfatlarının zatıyla aynı olduğunu söylemişlerdir. Buna karşılık Ehl-i Sünnet, Allah'ın sıfatlarının

⁵¹ Haberî sıfatların anlaşılması ve yorumlanması hakkında geniş bilgi için bkz. Zübeyir Bulut, *Haberî Sıfatlar: Anlama Yöntemleri ve Yorumlar*, Fecr Yayınları, Ankara 2015; Recep Önal, "Kelâm Tarihinde Haberî Sıfatlara Yaklaşımlar ve Ebu'l-Berekât en-Nesefî'nin Konuya Bakışı", *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, cilt: XIV, sayı: 2, ss. 376-407.

⁵² Müellif bu iki beyitte geçen "yaptığı için sağlam ve hikmetli olması" ve "Allah'ın yarattığı şeylerin parça ve ölçülerinin uygunluğu konusunda tartışmayız" ifadeleri, doğrudan söylemese de Gazzâlî (ö. 505/111) tarafından ifade edilen "*Leyse fi'l-îmkân ebdau mimmâ kân*", "Var olandan daha mükemmeli mümkün değildir." sözüyle şöhret bulan âlemin mükemmelliği düşüncesini çağrıştırmaktadır. Âlemin mükemmelliği düşüncesi filozoflara ait bir öğretilerdir. Bundan dolayı, Gazzâlî bir taraftan felsefeyi eleştirirken diğer yandan felsefeden etkilendiği, bu etkilerin başında da âlemin mükemmelliği düşüncesi gelmektedir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. M. Cüneyt Kaya, "Daha mükemmel bir âlem olabilir mi?: "Leyse fi'l-îmkân" tartışmasının kaynakları üzerine notlar", *Dîvân: İlmî Araştırmalar*, 2004/1, cilt: IX, sayı: 16, s. 239-249; M. Cüneyt Kaya, "Gazzâlî ve Âlemin Mükemmelliği : Leyse fi'l-İmkân'ın İbn Sinacı Kökleri Üzerine", 900. Vefat Yılında İmam Gazzâlî : Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı 07-09 Ekim 2011, İstanbul 2012, s. 561-601.

kadim ve ezelf olduğunu kabul etmiştir. Bu beyitlerde müellif, Allah'ın tüm sıfatlarının kadim oluşunu kabul eder ve bu hususta Eş'arîlerin görüşlerini yansıtır. Allah'ın sıfatları kadim ve ezelfdir. Eş'arî bu konuda akıl yürütme yoluyla bunu ispatlamaya çalışır. Hayat sahibi bir varlığın âlim vasfını taşımaması durumunda, ilmin zıddı olan cehâlet, şüphe veya özür (afet) gibi vasıflarla nitelenmesi zorunludur. Ancak Allah'ın varlıkları yaratmış olması, O'nun ilminin gerçekliğini ve bu sığata ezelde sahip bulunduğunu ispat etmektedir.⁵³

[34]. O'nun nefsi kelâmı bizim için mushaflarda yazılıdır ve kurra tarafından sesli okunmaktadır.

[35]. O'nun kelâmı okuma ve yazma ile değıldir. Şüphesiz bunları kullar kazanır.

Müellif bu beyitlerde Kelâm sıfatı ile ilgili olarak Eş'arî'ye yakın bir yorum yapmaktadır. Esas vurgu lafza değıl, manayadır. Kur'an'ın mahlûk olup olmaması meselesinde Ehl-i Sünnet'in görüşü ifade edilmektedir. Ehl-i Sünnet, kelâm-ı nefsi olan Kur'an'ı kadim olarak kabul eder. Ancak müellif burada "kelâm-ı lafzi" kavramına yer vermiyor. Sadece nefsi kelâmdan bahsediyor.

2.3. Rü'yetullah

[36]. Müminler O'nu ebedi âlemde mekânsız ve işaret edilmeksizin gözleriyle göreceklerdir.

[37]. O'nun varlığı ve hak olan vaadi sebebiyle bakanların yüzleri parlayacaktır.⁵⁴

[38]. Onlara vaat edilen güzelliklerin daha fazlası ümit edilir. Ahiret ne güzel bir yurttur!

[39]. O'nunla buluşmak müminlere tahsis edilmiş olmasaydı kâfirler gibi onlar da mahrum kalırlardı⁵⁵

[40]. En büyük nimet lütufkâr Rabbin yüz vermemesiyle kâfirler için acıya sızıya dönüşecektir.

Müellif bu beyitlerde cennette müminlerin Allah'ı gözleriyle zaman ve mekânla kayıtlı olmaksızın göreceklerini (rüyet) Ehl-i Sünnet'in genel kabulüne uygun şekilde ifade etmektedir.⁵⁶ Allah'ı görmenin büyük bir nimet olarak müminlere özel bir durum olduğu özellikle vurgulanmaktadır. Bunun aksi bir durumun olması halinde müminlerin de bundan men edilecekleri ifade edilmektedir. Kâfirlerin Allah'ı görme nimetinden mahrum olmalarından dolayı çok üzülecekleri açıklanmaktadır.

2.4. Kulların Fiilleri

[41]. İster hayır, ister şer, ister gizli, ister açık olsun Allah bizim fiillerimizi

⁵³ Eş'arî, *Eş'arî Kelâmı*, s. 48-49.

⁵⁴ "O gün bazı yüzler ışıl ışıl parıldar. Rablerine bakarlar. (Nazar ederler.)" el-Kıyâme, 75/22-23.

⁵⁵ "(Allah kıyamet günü) Onlara nazar etmeyecektir." Âl-i İmrân, 3/77.

⁵⁶ Benzer görüşler için bkz. Eş'arî, *Eş'arî Kelâmı*, s. 77-83.

yaratır ve diler.

Bu beyitle müellif, Mu'tezile'ye cevap vermekte ve Ehl-i Sünnet'in her şeyin yaratıcısı olan Allah'ın hayrın yaratıcısı olduğu gibi şerrin de yaratıcısı olduğu görüşü ifade edilmektedir. Mu'tezile'ye göre sadece hayrı dileyip yaratan Allah, şerri asla dilemez. Ehl-i Sünnet'e göre ise hayır ve şer cinsinden her şey Allah'ın dilemesi ile olur. Ancak Allah'ın şerre rızası yoktur.

[42]. Eğer melekûtunda istemediği bir şey gerçekleşseydi, O'na acizlik ve kusur dokunmuş olurdu.

[43]. Kul (fiilini) yaratmaz, kazanıcısıdır; sen haddi aşan Kaderiyye'nin dediklerine bakma.

[44]. Onlar sonradan olanların yaratılması konusunda Rablerine ortaklar koştular, Yazıklar olsun ey utanmazlar!

Kelâmda insan fiilleri konusunda üç temel görüş vardır. İlkine göre, bütün fiilleri yapan ve yaratan Allah'tır. Çünkü O her şeyi yaratandır. İkincisine göre, bütün fiilleri yapan ve ortaya koyan insandır. Çünkü insan, bütün yaptıklarından sorumludur. Üçüncüsüne göre ise, fiiller, yaratma bakımından Allah'a; irade etme bakımından insana aittir. Bu üç teoriden ilki cebir, diğeri tevlid; sonuncusu ise kesb olarak adlandırılmıştır. Müellif bu beyitlerde Eş'arî tarafından ortaya konulan kesb doktrinini kabul etmekte Mu'tezile'nin (Kaderiyye) "kul kendi fiilinin hâlıkıdır" görüşünü Allah'a ortak koşma olarak görmekte ve eleştirmektedir.

2.5. İstîtâat

[45]. Yanmanın ateş aleviyle birlikte yaratılması gibi istîtâat da bizim fiilimizle birlikte yaratılır.

Bu beyitte görüldüğü gibi müellif, istîtâat konusunu Eş'arîlerin görüşüne uygun bir izah yapmaktadır. İstîtâat sözlükte "muktedir olmak, güç yetirmek" demektir. Terim olarak "Kulun fiili gerçekleştirmesini sağlayan vasıtalarla bunları kullanarak ihtiyari fiilleri meydana getirmesini mümkün kılan güç" diye tanımlanabilir. Meselenin kelâm açısından en önemli noktası, insan fiilleri üzerinde ilahî ve beşerî gücün etkinliğini belirlemek ve bu etkinliği, hürriyet ve sorumluluk açısından tutarlı bir şekilde ifade etmektir. Mu'tezile'ye göre insan fiillerinin meydana gelmesi onların kudretlerine bağlıdır. Güç yetirebilmek için kudret sahibi olmak gerekir. Dolayısıyla Mu'tezile'ye göre kudret/istîtâat fiilden öncedir. Hür olan her fail, bir şeyi yapmaya kâdir ise, onu yapmamaya ve zıddını yapmaya da kâdirdir. Eş'arîler insan fiillerinin Allah tarafından yaratıldığını kabul ettiklerinden bu söyleme uygun bir istîtâat anlayışına sahiptirler. İmam Eş'arî'ye göre insan, kendisinin haricinde olan bir istîtâat ile güç yetirir. Çünkü o kimi zaman güç yetiren konumda iken kimi zaman da aciz konumdadır. Bu da onun kudretinin zatî bir şey olmadığını ve kendisinden hariçte olduğunu gösterir. Bu bakımdan kudret fiille beraberdir. Kudretin fiilden önce olması imkânsızdır. Kudret, tek bir fiil için geçerlidir, benzeri, başkası veya zıddı fikirler için geçerli değildir. İmam Eş'arî, kudreti, fiille meydana gelen bir olgu

olarak kabul ettiği için bu fikri savunmuştur. Ona göre hâdis kudretin en temel özelliklerinden biri, kendisi meydana geldiğinde iliştigi fiilin de meydana gelmesidir.⁵⁷

2.6. Tevlîd Teorisi

[46]. *Tevellüdün butlanı açık delildir, nitekim yaydan çıkan oku geriye döndüremeyiz.*

Müellif bu beyitte Mu'tezile tarafından ortaya atılan tevlîd teorisine karşı çıkmaktadır. Tevlîd, sözlükte; doğurmak, meydana getirmek, sebep olmak gibi anlamlara gelir. Kelâm terminolojisinde ise bir kişiden, yaptığı bir fiil vasıtasıyla başka bir fiilin meydana gelmesidir. Elin hareketiyle anahtarın dönmesi, okun atışıyla yaralanma veya ölümün meydana gelmesi gibi. Bu şekilde bir fiilden kaynaklanarak ortaya çıkan ikinci fiiller, mütevellid fiiller olarak kavramsallaştırılmıştır. Tevlîd, “kulun ihtiyarî fiillerini Allah'ın müdahalesi olmaksızın tabiattaki işleyiş çerçevesinde meydana getirmesi” şeklinde tanımlanabilir. Bu yolla meydana gelen fiillere de mütevellidât denilir.⁵⁸

Tevlîd, insanların iradî ve ihtiyarî fiillerinin oluşmasına bağlı olarak kader konusunun irdelenmesi sırasında Mu'tezile'nin ileri sürdüğü bir tezdır. Tevlîd teorisine göre insan fiilleri mütevellid (dolaylı) ve mübaşir (doğrudan) olmak üzere iki kısımda incelenmiştir. Doğrudan olan fiiller “Ef'âl-i İbâd” başlığı altında ele alınırken; dolaylı fiiller tevlîd başlığı altında ele alınmıştır. Tevlîd nazariyesi, Mu'tezile düşüncesinde genel bir sistem olarak benimsenmiştir. İnsanın Tanrı karşısında özgür ve sorumlu olduğunu savunan Mu'tezile, bu düşüncesini söz konusu kavramla sistemli bir şekilde ortaya koymaya çalışmıştır. Eşarî kesb teorisin aksine bu teoride, bir fiilin iki öznesinin olmasının imkânsızlığı bir çıkış noktası olarak kabul edilmektedir. Müellif burada Mu'tezile'nin bu yaklaşımını reddetmekte, mütevellid fiilin batıl olduğunu kabul etmekte ve Eş'arî kesb doktrinine yakın durmaktadır. Çünkü fiilin faile nisbet edilebilmesi için iradi olmalıdır. Yaydan çıkan okta insanın iradesi olmaz ki onu geri döndürebilsin. Bu nedenle mütevellidat onun fiili değildir. Bu çeşit tür fiiller Allah'ın âdetinin sonucudur.⁵⁹

2.7. Rızık Konusu

[47]. *Allah, ister helal, ister haram olsun rızıklarımızı üstlenmiştir ve fiyatları yükselten de O'dur.*

Rızık ve fiyatların artması konusu kelâmda kader ve ecel konusuyla alakalı olarak değerlendirilmektedir. Müellif bu beyitte sadece helalleri rızık olarak kabul eden Mu'tezile'ye cevap vermektedir. Zira Ehl-i Sünnet'e göre rızık, Allah'ın canlılara faydalanmak ve gıdalanmak için verdikleri şeylerdir. Helaller rızık olduğu gibi haramlar da rızıktır. Rızık “Allah'ın insanlara hayatlarını sürdürürebilmeleri için verdiği maddî ve maneî nimetler” diye tanımlanır. İslâm âlimleri, insanlar da dâhil olmak üzere bütün canlıların rızıkını Allah'ın verdiği noktasında fikir birliği içindedir. Ancak şuurlu ve

⁵⁷ Eş'arî, *Eş'arî Kelâmı*, s. 107-112; Çelebi-Topaloğlu, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, s. 167-168.

⁵⁸ Tevlîd teorisi hakkında geniş bilgi için bkz. Hilmi Karaağaç, *İslam Kelâmında Tevlid Nazariyesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2001.

⁵⁹ Şerafeddin Gölçük, *Bakillânî ve İnsan Fiilleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997, s. 245-250.

sorumlu bir varlık olan insanın gayri meşru yollarla faydalandığı şeylerin Allah'ın verdiği rızık çerçevesine girip girmediği noktasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Ehl-i Sünnet âlimleri, insanın diğer iradî fiilleri gibi haram yollarla faydalanma eylemini de Allah'ın yarattığını kabul etmişler, fakat bunda teşebbüs ve talebi mevcut olduğundan kişinin sorumluluğunun bulunduğunu vurgulamışlardır. Mu'tezile kelâmcıları ise iradi fiillerin oluşmasında ilahî müdahalenin bulunmadığını benimsedikleri için haram olarak faydalanmayı rızık kavramının dışında tutmuşlardır. Sonuç olarak rızık Ehl-i Sünnet'e göre "Cenab-ı Hakkın, hayatlarını sürdürebilmeleri için canlılara verdiği her türlü şey" diye tanımlanırken Mu'tezile kelâmcılarınca "kişinin hayatiyetini sürdürebilmesi için malik olduğu her şey" biçiminde tarif edilmiştir.⁶⁰ Eş'arîlere göre fiyatların artışını ve eksilişini belirleyen de Allah'tır. Çünkü İnsanda satma arzusunu yaratan o olduğu gibi malın muhafazası için istekleri artıran da O'dur. İnsanı gıda almaya muhtaç yapıda yaratan da Allah'tır. Fiyat artış ve düşüşleri bu iki ihtiyaca bağlı olarak cereyan etmektedir.⁶¹ Müellif bu konudan tamamıyla Eş'arîleri takip etmektedir.

[48]. Hiçbir işte Allah için zorunluluktan bahsedilemez. Çünkü O'na hiçbir zorlayıcının gücü yetmez.

Bu beyitte müellif, Allah'ın dilediği her şeyi yapan bir fail olduğuna vurgu yaparak Yüce Allah'ın iradesini zorlayacak bir gücün bulunmadığını, bu sebeple Allah için bir şeyi zorunlu (vâcib) kılmanın caiz olmadığını söylemektedir. Kendisinden daha üstün bir varlık bulunmadığı için Yüce Allah'ın iradesi mutlaklıdır. Başkasının iradesine ve zorlamasına tabi değildir. O, dilediğini dilediği şekilde yapan fail-i muhtardır. "Dilediği her şeyi yapma gücüne sahiptir."⁶²

2.8. İmanın Tanımı

[49]. İmanın aslı tasdik, furuu ikrarla beraber ameldir.

Bu beyitte müellif Ehl-i Sünnet'in imanını amelden ayrı tutan görüşünü dile getirmektedir. Ehl-i Sünnet kelâmcıları amelleri imanın parçası saymaz ve kişiyi ameldeki kusurları nedeniyle (mürtekib-i kebîreyi) tekfir etmez. Zina, katl ve gasp gibi büyük günahlar kişiyi günahkâr yapmakla birlikte onu, iman dairesinin dışına çıkarmaz. İman için asıl olan tasdik olduğu gibi tekfir için de asıl olan tekziptir.⁶³ Nitekim İmam Eş'arî, "Şüphesiz iman kelimesi, Kur'an'ın nazil olduğu dilde tasdik (onaylama) anlamına gelir. Dolayısıyla dâimiler açısından bir şeyin iman sayılabilmesi için mutlaka tasdik manasını ifade etmesi gerekmektedir." demektedir.⁶⁴

2.9. Nübüvvet ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği

[50]. Allah, insanları ve cinleri uyarmak ve müjdelemek için lütfuyla

⁶⁰ Gölcük, *Bâkallânî ve İnsan Fiilleri*, s. 241-244.

⁶¹ Gölcük, *Bâkallânî ve İnsan Fiilleri*, s. 245-250.

⁶² Burûc, 85/16.

⁶³ Konuyla ilgili mezheplerin görüşleri ve yürütülen tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Recep Önal, "İman ve Mahiyeti Konusunda Mu'tezile ile Ehl-i Sünnet Polemiği", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015 (39), s. 121-146.

⁶⁴ Eş'arî, *Eş'arî Kelâmı*, s. 135.

peygamberler gönderdi.

[51]. Benzerini getirmeye çalışanların boyun eğmeleri için onların doğruluğunu mucizelerle destekledi.

[52]. Neseplerini şerefli kıldı, onları hidayete erdirdi ve zekâ, fetanet ve iftihar ile donattı.

[53]. Cevheri saf bir sülaleden, Âdem'in neslinden gelen Nizâr kabilesindedir.

[54]. Hâşimî Peygamber Muhammed'i kastediyorum; O, peygamberliğin mührü ve seher yıldızıdır.

Nübüvvet, Allah ile kulları arasındaki iletişimi sağlayan bir kurumdur. Yüce Allah, sorumluluklarını bildirmek üzere kulları arasından bazılarını seçmiş ve bu yolla onlara emir ve yasaklarını bildirmiştir. Dolayısıyla peygamberlere iman, bir kişinin iman dairesine girebilmesi için tasdik etmesi gereken esaslardandır.⁶⁵ Teorik olarak düşünüldüğünde Allah'ın peygamberler göndermesi mümkündür, imkân dâhilindedir ve câizdir. Allah'ın insanlara olan bir lütfudur. Allah'ın insanlara bir lütuf olarak elçiler göndermesinin amacı kendisine itaat ederek emirleri yerine getirenleri, ileride kavuşacakları güzel son ile müjdelemek; isyan edip emrine karşı çıkanları ise uyaraktır. Bu durum Kur'an'da "Allah müminlere kendi içlerinden bir peygamber göndermekle onlara çok büyük bir lütufta bulunmuştur,"⁶⁶ "Allah, müminleri cennetle müjdelemeleri, kâfirleri de azapla uyarmaları için peygamberler gönderdi"⁶⁷ ve "Biz bütün peygamberleri birer müjdecî ve uyarıcı olarak gönderdik."⁶⁸ ayetleriyle açıkça dile getirilmektedir. Müellif de buna uygun olarak Allah'ın lütuf olarak mu'cizelerle desteklediği müjdeleyici ve uyarıcı elçiler gönderdiğini belirtmektedir. Bu elçilerin birtakım üstün niteliklere sahip oldukları açıklanmaktadır. En son peygamber Kureyş Kabilesi'nin Hâşim (Nizar) soyundan gelen Hz. Muhammed'dir.

2.10. Ahirete İman ve Kıyamet Halleri

[55]. Risaleti hiçbir gayretten geri durmadan yerine getirdi, yeniden dirilişi ve mahşerde toplanmayı tasvir etti.

[56]. Kabir halkının hesaba çekilmesini, dirilişten sonra toplanmalarını ve amellerinin mizanda tartılmasını açıkladı.

[57]. O, sıratı, kevseri, şefaati ve intikam isteyen kimsenin kıssasını anlattı.⁶⁹

[58]. Nimetleri bitmeyen sonsuz Adn cennetini ve derileri kavuran cehennem ateşini tasvir etti.

⁶⁵ İslâm düşüncesinde nübüvvet inancı hakkında detaylı bilgi için bkz. Recep Önal, "İslâm Kelâmı'nda Nübüvvetin Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2013, cilt: 2, sayı: 2, s. 151-178.

⁶⁶ Âl-i İmrân, 3/164.

⁶⁷ Bakara, 2/213.

⁶⁸ Nisâ, 4/165.

⁶⁹ Müellif burada ahirette mazlumun hakkını zalimden alacağını söylüyor.

[59]. Bunlar en doğru edip haberciden tevatür yoluyla nakledilen şeylerdir.

Bu beyitlerde Hz. Peygamber'in öğrettiği sem'iyât ve mead konularına değinen müellif bu konuda Ehl-i Sünnet'in öldükten sonra hesaba çekilme, amellerin tartılması, kitapların verilmesi ve sırttan geçmek gibi ahiret halleri hakkındaki inançlarını açıklamaktadır. Bu beyitlerde ölüm, kabir ahvali, yeniden dirilme, hesaplaşma, sırat, kevser, şefaât, cennet ve cehennem inancı dile getirilmiştir.

2.11. Dört Halifenin Fazileti ve Sahabe

[60]. Ondan sonra halife mağarada sırrına arkadaş olan kimsedir.

[61]. Ebu Bekr'i kastediyorum zira o dine erken girişiyse bu ismi hak etmiştir.

[62]. Sonra ardından hak imam ve Peygamber'e yardım edenlerin kırkıncısı olan Faruk geldi.

[63]. Onunla hidayet in sütunları güçlendi, şehirlerde şirk evinin temelleri sarsıldı.

[64]. Daha sonra İbn Affan halife oldu, son derece hayâlî ve edepli olduğu anlatılır.

[65]. O, başıbozuk asilerin kılıçlarında kanı sel olup akan Osman-ı Zinnûreyn'dir.

[66]. Sonra harp meydanlarının aslanı, Mustafa'nın amcaoğlu, Betül'ün kocası ve kötülerin yok edicisi imam oldu.

[67]. Hasan'ın vefa sahibi, Allah'ın rızasına ermiş, bütün meclislerin süsü ve iyilerin efendisi olan babasını kastediyorum.

[68]. Onlardan sonra hilâfet kindarların elinde zalim bir krallığa dönüştü.

Bu dokuz beyitte müellif, Ehl-i Sünnet'in yaklaşımına uygun olarak ilk dört halifenin hilâfet ve fazilet sıralamasına dair inancı her bir halifenin farklı özelliklerine vurgu yaparak oldukça ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Böyle bir açıklama Şîa'nın iddialarına da cevap niteliği taşımaktadır. Bu dört halifeden sonra hilâfetin ısıracı saltanata dönüştüğü vurgulanmaktadır. Bu ifadelerinden müellifin Emevilerin hilâfeti ele geçirme ve hükmetme tarzlarını eleştirdiğini ve Ehl-i Beyt'e yakın durduğunu çıkarmak mümkündür.

[69]. Resulüllah'ın bütün ashabı, yolcunun yolunu bulması için yıldızlar gibi rehber olan imamlardır.

[70]. Onların aralarında meydana gelen olaylarla ilgili olarak hüküm vermeyi bırak, çünkü onların hepsi istiğfar üzere ölmüşlerdir.

Bu iki beyitte müellif, sahabenin hepsinin hidayet üzere olduklarına dair Ehl-i Sünnet inancını ve onlara uymanın gereğini ifade etmektedir. Bu konudaki rivayetlerin zayıf olduğu düşünüldüğünde müellifin zayıf rivayetlerden yola çıkarak görüşlerini desteklediğini söyleyebiliriz. Sahabe arasında meydana gelen olaylar hakkında tartışmayı tek etmek gerektiği, çünkü onların hepsinin karıştıkları olaylar hakkında tövbe üzere

öldükleri, onlar hakkında hükmün Allah'a bırakılması gerektiği vurgulanmaktadır.

2.12. Müellifin Akidesiyle İlgili Vasiyeti

[71]. *Bu, kervan gibi dizilmiş bahçelere benzeyen sünnet ve cemaatin akidesidir.*

[72]. *Bu sebeple ey dostlar ve efendiler, zillet ve tökezlemekten kurtulmak için bunları ezberleyin.*

[73]. *Onu yazan İbn Ahmed'e dua edin; zira o bununla yarın ateşten kurtulmayı ümit etmektedir.*

Kasidenin son beyitlerinde müellif, bu metnin "Sünnet ve Cemaat'in akidesi" olduğunu vurgulamaktadır. Bu akide metninin ezberlenmesi ve kavranmasıyla kişinin iman konusunda zillet ve sapıklıktan kurtulacağını vasiyet etmektedir. Son beyitte ise Kasidenin muhtevasına muttali olanlardan emeğinin ecri olarak kendisine dua edilmesini, bununla Cehennemden kurtulmayı umduğunu söyleyerek akideyi sona erdirmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, İmam Neccâr'ın manzum akidesi çerçevesinde onun kelâmî görüşleri incelenmiştir. Şâfî mezhebine mensup olduğunu bizzat belirten müellifin itikadî mezhebine ilişkin bilgi olmamakla beraber eserlerindeki itikadî görüşlerinden kendisinin Eş'arî mezhebine mensup olduğu anlaşılmaktadır. Arap dili, kelâm, kıraat, hadis, tefsir ve tasavvuf alanlarında eser vermiş çok yönlü bir âlim İmam Neccâr'ın kelâma dair eserleri dikkat çekicidir. Bu eserlerinin tahkikli neşirlerinin yapılması araştırmacıları beklemektedir.

İmam Neccâr, İslam dünyasının ve özellikle Kazvîn ve çevresinin Hasan Sabbâh ve daha sonra da Moğolların yaptığı tahribat sebebiyle zor günler yaşadığı ve kütüphanelerin yakılıp yıkıldığı bir dönem ve coğrafyada yaşamıştır. Eserlerine yaşadığı bu sıkıntılı ortamın izlerinin yansımış olması muhtemeldir. Değerlendirmeye çalıştığımız bu manzum akide risalesini de yaşadığı coğrafyada yayılmakta olan Şî-Bâtînî akımlara karşı Ehl-i Sünnet inancını korumak ve halka aktarmak amacıyla yazmıştır.

Akide metninde Ehl-i Sünnet'in itikad esasları sade, kolay ve anlaşılır bir dille ifade edilmiştir. Genel olarak tevhid, sıfâtullah, ru'yetullah, nübüvvât, iman, amel, mead ve sahabenin fazileti gibi konulara yer verilmektedir. Eserde yer yer Mu'tezile ve Şîa gibi muhalif fırkaların görüşlerine yer verilerek tenkit edilmektedir. Kısa ve özlü bilgiler vermesi, öğrenim ve ezberlenme açısından kolaylık sağlaması nedeniyle önem arz eden bu manzum risale, İmam Neccâr'ın Ehl-i Sünnet itikadını korumak amacıyla kaleme aldığı, akaid metinlerinden biridir.

Kaynakça

AKGÜNDÜZ, Said Nuri, "Ebû Muhammed Tâhir b. Ahmed el-Kazvînî En-Neccâr'ın (575/1179-80) Hallu'l-'Aybe An Hâli'l-Ğaybe Adlı Risalesinin Tahkiki", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 27, 2016, s. 691-712.

ARSLAN, Hulusi-Bozkurt, Mustafa, *Sistemik Kelâm*, Malatya 2015.

BUHARÎ, Muhammed b. İsmail b. İbrahim, I-IX, *el-Câmi‘u’s-sahîh*, nşr: Muhammed Zühbeyr b. Nâsır en-Nâsır, Dâru Tavkî’n-Necât, 1422.

BULUT, Zübeyir, *Haberi Sıfatlar: Anlama Yöntemleri ve Yorumlar*, Fecr Yayınları, Ankara: 2015.

EL-CAHİZ, Ebu Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb, *el-Beyan ve't-Tebyin*, (thk. Abdüsselam Harun), (Kahire: 1998).

-----, *Kitabu'l-Hayevân*, (thk. Abdusselam Harun), (Kahire: 1965-1968).

ÇİFÇİ, Mehmet Faruk, “İmam En-Neccâr Ve Şerhu Nahvi’l-Bedv Adlı Eseri (Hakîm Et-Tirmizî’nin Fiile Dayalı Nahiv Teorisi)”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 31, p. 113-133, Winter II 2015.

EL-EŞ‘ARÎ, Ebu’l-Hasan, *Eş‘arî Kelâmı: el-Lüma‘ fi’r-red alâ ehli’z-zeyğ ve’l-bida‘*, trc. Kılıç Aslan Mavil-Hikmet Mavil, İz Yayıncılık, İstanbul, 2016.

GÖLCÜK, Şerafeddin, *Bâkullânî ve İnsan Fiilleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997, s. 245-250.

İBN EBÎ YA’LA’, el-Kadî Ebu’l-Huseyn Muhammed, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, thk. Ebû Hâzım Üsâme b. Hasan-Ebû’z-Zehrâi Hâzım Ali Behcet, Daru’l-Kütübi’l-İlmî, Beyrut 1997, II, 45-46.

KARAAĞAÇ, Hilmi, “Bir Kelâm Metni Olarak Kasideler ve Ali b. Osman el-Ûşfî’nin Emâli Kasidesi”, *Uluslararası İslami İlimlerin Teşekkülü ve İslami İlimler Arası İlişkiler Sempozyumu*, 28-30 Nisan 2014/Bişkek-Kırgızistan, ss. 71-85.

KARAAĞAÇ, Hilmi, *İslam Kelâmında Tevlid Nazariyesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2001.

KAYA, M. Cüneyt, “Daha mükemmel bir âlem olabilir mi?: “Leyse fi’l-îmkân” tartışmasının kaynakları üzerine notlar”, *Dîvân: İlmî Araştırmalar*, 2004/1, cilt: IX, sayı: 16, s. 239-249.

-----, “Gazzali ve Âlemin Mükemmelliği: Leyse fi’l-İmkân’ın İbn Sinacı Kökleri Üzerine”, *900. Vefat Yılında İmam Gazzali: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı 07-09 Ekim 2011*, İstanbul, 2012, s. 561-601.

KUTLU, Sönmez, “İlk Mürcîî Metinler: İrca Kasidesi (I) ve İrca Kasidesi (II), *AÜİFD*, c. XXXIX, ss. 239-252, Ankara, 1999.

EN-NECCÂR, Tâhir b. Ahmed el-Kazvîni, *Sirâcü’l-‘ukûl fî minhâci’l-usûl*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi Cârullah, nr: 484, v.

----- *‘Akîdetü Sünnet ve Cemaat*, İstanbul: Süleymaniye Ktp, Lâleli, nr: 03701, 175a-177a

----- *Hallü’l-‘aybe ‘an hâli’l-ğaybe*, İstanbul: Süleymaniye Ktp, Esad Efendi, nr: 1363, 173a-180a.

-----*Bedü'l-halk ve tenzihi'l-hak*, İstanbul: Süleymâniye Ktp, Şehit Ali Paşa, nr: 1216, 3b-10a,

-----*Misfâtu's-sıfât ve'r-red 'ale'n-nuhât*, İstanbul: Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, nr: 1363, 137a-148a,

-----*Nûru'l-hakîka ve nevru'l-hadîka*, İstanbul: Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, nr: 1363 148a-173a,

-----*Yevâkîtü'l-'ulûm ve derâri'n-nücûm*, Çorum: Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, nr: 19 hk 3117.

ÖNAL, Recep, “Kelâm Tarihinde Haberi Sıfatlara Yaklaşımlar ve Ebu'l-Berekât en-Nesefî'nin Konuya Bakışı”, *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, cilt: XIV, sayı: 2, ss. 376-407.

-----“İman ve Mahiyeti Konusunda Mu'tezîle ile Ehl-i Sünnet Polemiği”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015 (39), s. 121-146.

-----“İslâm Kelâmı'nda Nübüvvetin Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2013, cilt:2, sayı: 2, s. 151-178.

ÖZBEK, Durmuş, “el-Ûşî ve "Kasidetü'l-Emali", *SÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya: 1994, sayı: 5, s. 261-308;

ÖZERVARLI, M. Sait, “el-Emâli”, *DİA*, İstanbul: 1995, XI/73-75.

ER-RÂFİ'Î, Abdulkerim b. Muhammed el-Kazvîni, *et-Tedvîn fî ahhâri Kazvîn*, nşr: Azîzullah elAttarîdî, I-IV, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1408/1987.

ES-SAFEDÎ, Salahüddin b. Eybek, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, nşr: Ahmed Arnaud, Türkî Mustafa, Dâru İhyâi't-türâs, Beyrut, I-XXIX, 1420/2000

YAZICIOĞLU, Mustafa Said, *Hızır Bey*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1987).

-----, “Hızır Bey ve "Kâside-i Nûniye"si”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1983), cilt: XXVI, s. 549-588.

YAVUZ, Lütfullah, *Bahauddin Ebu Muhammed Tahir b. Ahmed b. Muhammed el-Kazvîni ve Gâyetu't-ta'rif min usuli't-tasrif İsimli Eserinin Tenkitli Neşri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir: 2001.

EK: ARAPÇA METİN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

. قال العلامة بهاء الدين أبو محمد طاهر بن أحمد القزويني رحمه الله تعالى:

1. الحمد لله القديم الباري رب العباد مقدر الأعمار
2. باني السماء من الدخان بصنعه ومبدل الظلمات بالأنوار
3. متوحد في ذاته وصفاته متقدس من كل وصف طارئ

4. في بحر هيبته وتيه جلاله
 5. سجدت على عتبات عزته له
 6. والعالم المنظوم يخبر أنه
 7. هذا النهار وشمسه أبدا ترى
 8. وطلوع هذا البدر في غسق الدجى
 9. وتنقب الدنيا بثوب ظلامها
 10. وتغير الأزمان في حالاتها
 11. وتبتسم الغيم الهطول ببرقه
 12. وقدم أيام الربيع وبسطها
 13. مسكية الأرجاء ياقوتية ال
 14. وظهور آيات الخريف وضدها
 15. وتناثر الأوراق من شجراتها
 16. هذي أمارات الحدوث تعاقبت
 17. لو كان عنصرها قديما لم يكن
 18. والصنع دل على وجود مدبر
 19. لو كان يشركه إله غيره
 20. أو كان مسبوفا بأخر مثله
 21. لا جوهر فرد ولا عرض
 22. ربّ المكان ولا مكان لذاته
 23. والأستواء مؤول في نعته
 24. والوجه ذات واليدان عبارة
 25. وهو التقدير على جميع فعالة
 26. وهو العليم⁷¹ لأن باري صنعه
 27. وهو المرید لكل شيء يبتدي
 28. وكذا سميع مبصر متكلم
 29. ولأن أصداد الثلاث نقايص
 30. ويقاؤه معنى لأن ثبوته
 31. وله الحيوية وقدرة وإرادة
 32. والسمع والبصر اللذان تكاملا
- خرّت وتاهت غاية الأفكار
جبهات كل مسيطر جبار
من صنعه ببدايع الآثار
مملوءة بمشقة الأسفار
وأقول ذاك الكوكب الدوّار
وزوال ظلّمتها بضوء نهار
كأنّب الشتاء ومعمعان أوار
وبكاؤه بتقاطر الأمطار
فوق الرباع روانق الأزهار
صحراء طاووسية الأشجار
خلل الهواء بكدره وغبار
مصفرة وتجمد الأنهار
أبدا على الأجرام والأدوار
متغيرا بتنقل الأطوار
حيّ قديم قادر مختار
فسد الزمان لتمانع الأغيار
لتسلسل الأمثال بال تكرار
ولا جسم يرى متناهي الأقطار
إذ ليس تحت الحدود والمقدار
بالقهر لا يتمكن وقرار
عن قدرة والعين عن الإبصار
بدلالة الإلتقان والإمرار⁷⁰
متناسب الأجزاء والأقدار
بدلالة التخصيص والإيثار
بدلالة التنزيل والإخبار
وهو القديم عن النقايص عار⁷²
تلو الوجود يعز في الأفكار
وكذا العلم جل عن الأفكار
وكلام نفس ليس بالإضمار

⁷⁰ اي الإحكام

⁷¹ في نسخة: وهو العلم

⁷² في الهامش: فهذه الأوصاف ثبت كونه حيا وموجودا منبع الجار صح أحد.

33. تلك الصفات قديمة أزلية ووجودها في الذات لا بغير
34. وكلامه بالذات مسطور لنا في الصحف مقروء بصوت القار
35. لا بالقراءة والكتابة إذ هما كسب العباد معا بلا إنكار
36. والمؤمنون يرونه بعيونهم في الخلد غير مكين ومشار
37. لوجوده ولو عدده الحق الذي نضرت بذلك أوجه النظر
38. وزيادة الحسنى التي وعدوا بها مأمولة ولنعم عقبى الدار
39. لو لم يكن للمؤمنين مخصص بلقائه حجبا مع الكفار
40. وتقلبت نعم النعيم عليهم غصصا لحجب⁷³ المنع المتوار
41. والله خالق فعلنا ومريده خير وشر خفية وجهار
42. لو كان في ملكوته ما لم يرد لعراه نقص العجز والإقصار
43. والعبد مكتسب وليس بخالق أعرض عن القدرية الأعمار
44. إذ يجعلون لربهم شركاء في خلق الحوادث يا لها من عار
45. والإستطاعة أوجدت مع فعلنا كالأحترق مع التهاب النار
46. ودليل بطلان التولد ظاهر لقصورنا عن رد سهم جار
47. والله كافل رزقنا من حله وحرامه ومسعر الأسعار
48. لا تستجيز عليه أمرا واجبا إذ لا تقاومه يدا جبار
49. وحقيقة الإيمان تصديق به وفروعه عمل مع الإقرار
50. والله باعث رسله متفضلا لبشارة الثقلين والإنذار
51. وأبان صدقهم بكل غريبة خشعت لها أعناق كل مبار
52. وأعزهم نسبا وأوضحهم هدا وأحفهم نباهة وفخار
53. من كان جوهره سلالة صفوة من نسل آدم في صميم نزار
54. أعني النبي الهاشمي محمدا ختم النبوة كوكب الأسحار
55. أدى الرسالة غير آل جهده⁷⁴ وأبان وصف البعث والإنتشار
56. وسؤال أصحاب القبور وحشرهم وحسابهم والوزن بالمعيار
57. وحكى الصراط وكوثرنا وشفاعة وقصاص من هو طالب للنار
58. وجنات عدن لا يبدي نعيمها وسعير حر لافح الأبخار
59. هذي أمور قد تواتر نقلها عن أصدق البلغاء في الأخبار
60. ثم الخليفة بعده بتحقيق من كان صاحب سره في الغار
61. أعني أبا بكر وقد صدق اسمه ببيكوره في الدين غير ممار

⁷³ في الهامش: لهجر.

⁷⁴ وفي الهامش: معارجه بالجسم كان حقيقة رغما لأهل الشك والإنكار ممكن أن يكون هذا البيت من أصل القصيدة. ولكننا لم نكاد منها. ولذلك ما وضعناه في المتن الأصلي.

62. ثم الإمام الحق فاروق غدا
63. عُمرَ به عمد الهدى فتزعزعت
64. ثم ابن عفان بعده
65. عثمان ذى النورين منتهر الطبا
66. ثم ابن عم المصطفى أسد الوغا
67. أعنى أبا الحسن الوفي المرتضى
68. ثم الخلافة بعدهم أصبحت
69. وجميع أصحاب الرسول أئمة
70. ودع التعصب في وقائع ما جرى
71. هذي عقيدة سنة وجماعة
72. فتحفظوها سادتي وأحبتني
73. وادعوا لمنشئها ابن أحمد إنه
في الأربعين متمم الأنصار
أركان بيت الشرك في الأمصار
ذاك الحبي البر في الاخبار
ظلما بأيدي غاغة الفجار
زوج البيتول مدمر الأشرار
زين المحافل سيد الأبرار
ملكا عضواً في ذوي الأوتار
مثل الكواكب في اهتداء السار
فيهم فقد قبضوا عل استغفار
منظومة كالروض عبر قطار
تنجوا بها من ذلة وعتار
يرجوا الخلاص بها غدا من نار⁷⁵

⁷⁵ نعم الأئمة بعده هم أربع كالأبحر الزخاري
نعمان صاحب مذهبي وعقيدتي فهو السراج لانه المختار..
والشافعي و..... ومالك رواته الأخبار
لقد وردت هذه الأبيات في نهاية القصيدة على الهامش الأيسر وبخط صغير ومغاير لخط الأصل، وهناك بيت ثالث لم نستطع تدوينه لأن غالب
أحرفه قد محيت تماماً. وإنما نفكر أن هذه الأبيات ليس من كلام النجار. لأنه يفهم من كلامه في مكان آخر بأنه شافعي المذهب. وهو: "العلم أن
نواقض الطهارة عند الفقهاء من أصحابنا الشافعي أربعة انظر: النجار، طاهر بن أحمد القزويني، حل العيب عن حال الغيبة، مكتبة سليمانبة
باستانبول، أسعد أفندي، رقم: 1363، ورقة 172 ب. وأيضا: Said Nuri Akgündüz, Ebû Muhammed Tâhir B. Ahmed El-
Kazvîni En-Neccâr'ın (575/1179-80) Hallu'l-'Aybe An Hâli'l-Ġaybe Adlı Risalesinin Tahkiki, İslam
Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 27, 2016, ss. 691-712, s. 694